

Recenzje

OLGIERD KRZYSZTOF BENEDYKTOWICZ, *Duszpasterstwo i psychoterapia. Poradnictwo pastoralne w praktyce*, Chrześcijańska Akademia Teologiczna, Warszawa 2002, ss. 220.

Szybkie tempo życia i związany z nim stres, wysokie wymagania stawiane przez pracodawców, silna konkurencja i obawa przed bezrobociem, rozpad rodziny i małżeństwa, upadek autorytetów, niepewność jutra - to tylko z niektórych przyczyn negatywnie wpływających na współczesnego człowieka i leżące u źródeł przeżywanych przez niego wielorakich kryzysów.

Odpowiedzią Kościoła na zaburzenia w funkcjonowaniu osobowości i poczucie zagubienia jest, należące do duszpasterstwa indywidualnego, poradnictwo pastoralne. Poradnictwo pastoralne, zwane też poradnictwem duszpasterskim, wpisuje się w misję Kościoła jako jedna z form ewangelizacyjnych, którego zadaniem jest dostarczenie pomocy osobom przeżywającym różnorodne kryzysy egzystencjalno – religijne. Jego istotnym celem jest nawiązanie przez doradcę – duszpasterza prawidłowych relacji z drugą osobą i dostarczenie jej pomocy w nawiązaniu osobowej relacji z Bogiem. Poradnictwo pastoralne realizuje się przede wszystkim w formie rozmowy duszpasterskiej.

Na jakość i skuteczność poradnictwa pastoralnego wpływają różne czynniki: osobowość duszpasterza i posiadana przez niego wiedza (teologiczna i psychologiczna), stosowane sposoby i metody udzielania porad, środki przyrodzone i nadprzyrodzone. Źródłem, z którego duszpasterze mogą czerpać wiedzę i praktyczne umiejętności do prowadzenia poradnictwa pastoralnego są wykłady i konferencje, udział w specjalistycznych warsztatach, lektury specjalistycznych artykułów i książek. W polskim piśmiennictwie teologicznym nie spotyka się wielu opracowań omawiających złożoną problematykę poradnictwa pastoralnego. Dlatego z wielkim zadowoleniem należy przyjąć wydaną w 2002 roku książkę ewangelika, doktora Olgierda Krzysztofa Benedyktowicza *Duszpasterstwo i psychoterapia. Poradnictwo pastoralne w praktyce*.

Autor książki, psycholog i psychoterapeuta, członek American Association of Pastoral Counselors, Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, specjalista II stopnia w zakresie Psychologii Klinicznej Człowieka Dorosłego, adiunkt w Katedrze Podstawowych Problemów Wychowania w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, przez wiele lat prowadził indywidualną i grupową psychoterapię pacjentów psychotycznych na oddziale w szpitalu Nowowiejskim w Warszawie. Podczas swoich kilkuletnich studiów i realizowanych w USA programów naukowych zajmował się zagadnieniem poradnictwa pastoralnego i psychoterapii. Swoją wiedzę i doświadczenie zawarł w recenzowanej książce, stanowiącej pomoc dla księży różnych wyznań, pragnących w fachowy i kompetentny sposób sprostać oczekiwaniom, z jakimi zwracają się do nich ludzie szukający porady pastoralnej.

Praca składa się z dziewięciu rozdziałów: *„Poradnictwo pastoralne jako współczesna forma duszpasterstwa”*, *„Pierwszy kontakt”*, *„Sztuka słuchania”*, *„Diagnoza w poradnictwie pastoralnym”*, *„Proces porady pastoralnej”*, *„Zakończenie porady pastoralnej oraz zagadnienie środków religijnych w jej przebiegu”*, *„Psychopatologia w poradnictwie pastoralnym”*, *„Zagadnienie homoseksualizmu w poradnictwie pastoralnym”*, *„Problematyka lęku w poradzie pastoralnej”*

W rozdziale pierwszym autor próbuje zdefiniować pojęcie „*duszpasterstwo*” i często utożsamiane z nim określenie „*poradnictwo pastoralne*”, a także ukazać zachodzące między tymi pojęciami relacje. Odwołując się do literatury amerykańskiej autor pisze, że pojęcie „*duszpasterstwo*” (pastoral care) będące „*postawą osoby duchownej (pastora), w relacjach z innymi ludźmi*” (s. 21) jest pojęciem nadrzędnym wobec pojęcia „*poradnictwo pastoralne*”. Próbując określić istotę poradnictwa pastoralnego, autor przytacza różne jego definicje. Według J. Pattona poradnictwo pastoralne jest pewnym typem sprawowanej przez przygotowanego teologicznie duchownego opieki pastoralnej (duszpasterstwa), które polega na udzieleniu szukającej pomocy osobie (s. 27). Z kolei według H. Clinebella poradnictwo pastoralne jest jedną z form opieki duszpasterskiej sprawowanej nad osobami przeżywającymi kryzysy i wykorzystującej różnorodne techniki terapeutyczne (s. 28). Wskazując na brak jednoznacznego i przekonującego określenia natury i tożsamości poradnictwa pastoralnego, autor podkreśla, że jest ono szczególną formą spotkania pomiędzy duchownym a osobą szukającą konkretnej pomocy i porad

pastoralnych. W poradnictwie pastoralnym związek zachodzący między duszpasterzem a osobą szukającą pomocy zawiera w sobie nie tylko specyfikę relacji psychoterapeutycznej, ale ma również wymiar teologiczny.

Szczególne uwagę czytelnika budzą rozdziały od drugiego do szóstego, w których autor podaje szereg praktycznych wskazań związanych z inicjowaniem, przebiegiem i zakończeniem porady pastoralnej.

W rozdziale drugim autor wskazując na konieczność zachowania tajemnicy z udzielanych porad pastoralnych podkreśla, że osoby zgłaszające się po pomoc do swojego duszpasterza muszą posiadać pewność, że wszystkie poruszane przez nich problemy nigdy nie zostaną ujawnione. Przekonanie o zachowaniu tajemnicy jest jednym z podstawowych warunków zaistnienia kontaktu terapeutycznego między duchownym a osobą szukającą porady. Autor zachęcając duszpasterzy do robienia notatek ze spotkań terapeutycznych, jak też wskazując na znaczenie zewnętrznych okoliczności w których prowadzone jest poradnictwo (ciche pomieszczenie, eliminacja stwarzającego dystans biurka), zwraca uwagę na konieczność trzymania się określonych wcześniej ustaleń dotyczących częstotliwości i ram czasowych spotkań. W praktyce psychoterapeutycznej okres trwania sesji wynosi 50 minut, spotkania powinny początkowo odbywać się dwa razy, a następnie raz w tygodniu.

W rozdziale trzecim autor ukazując rolę, jaką w efektywnym i profesjonalnym poradnictwie pastoralnym odgrywa umiejętność właściwego słuchania, podkreśla zarazem, że dla wielu przyzwyczajonych do mówienia duchownych stanowi ona pewien problem. Ważnym i istotnym komponentem dobrego słuchania jest nawiązywanie kontaktu wzrokowego z osobą szukającą porady, a także unikanie wszelkich pozawerbalnych sygnałów świadczących o zniecierpliwieniu duszpasterza (drapanie się po głowie, bawienie się długopisem, oglądanie butów czy innych przedmiotów w pokoju). W sposób wyczerpujący autor przedstawia podstawowe błędy w sztuce słuchania, zaliczając do nich między innymi rozkazywanie, straszenie, polemizowanie, niewłaściwe wykorzystanie autorytetu, moralizatorstwo, osądzanie i zawstydzanie słuchacza, niewłaściwe okazywanie pociechy i sympatii. Autor ukazuje też istotę trafnych i nietrafnych odzwierciedleń, stanowiących dla słuchacza ważny, świadczący o zrozumieniu lub jego braku, wysyłany przez duszpasterza komunikat zwrotny.

Rozdział czwarty poświęcony jest problematyce diagnozy w poradnictwie pastoralnym. Duchowny podejmujący się poradnictwa pastoralnego nie jest lekarzem ani psychologiem praktykiem i dokonywana przez niego diagnoza osoby zgłaszającej się po poradę nie jest równoznaczna z diagnozą psychologiczną. W początkowej fazie procesu porady pastoralnej powinna jednak być sformułowana odpowiednia diagnoza, która stanowi wypadkową trzech diagnoz cząstkowych: diagnozy problemu rozmówcy, diagnozy jego motywacji związanej z szukaniem pomocy u duszpasterza oraz diagnozy pastoralnej. W procesie porady pastoralnej szczególnie ważną rolę odgrywa diagnoza pastoralna, która ukazuje sferę życia religijnego rozmówcy właśnie u duszpasterza poszukującego pomocy w rozwiązywaniu swoich życiowych problemów. Celem rozmowy diagnostycznej jest próba uzyskania całościowego obrazu pacjenta w kontekście jego osobistych doświadczeń religijnych, która będzie punktem wyjścia w podejmowaniu adekwatnych do sytuacji i jego stanu świadomości religijnej działań.

W rozdziale piątym autor omawia, nawiązując do technik pochodzących z różnych kierunków psychoterapeutycznych (psychoterapia humanistyczna oraz psychoterapia poznawczo – behawioralna), poszczególne etapy procesu porady pastoralnej. Odwołując się do koncepcji C. Rogersa określającej pomoc psychoterapeutyczną jako „*spotkanie ludzi, którzy rozmawiają między sobą*” (s. 105), autor zwraca uwagę na *autentyczność* (kongruencję), będącą główną cechą duszpasterza warunkującą skuteczność podejmowanych przez niego działań pastoralnych. Kongruencja (wewnętrzna zgodność) związana jest z właściwym wglądem w swoje doświadczenie życiowe i nie posługiwaniem się mechanizmami obronnymi. Duszpasterz powinien akceptować samego siebie jako jednostkę oraz część społeczności Kościoła, a także posiadać umiejętność zewnętrznego wyrażenia tej samoakceptacji. Autor odwołuje się do protestanckiego teologa P. Tillicha, który ukazując rolę akceptacji w poradnictwie religijnym mówił, że akceptacja oznacza „*akceptowanie drugiej osoby i siebie w imieniu Tego, który akceptuje nas obu*” (s. 108).

Do głównych faz porady pastoralnej autor, za W. Millerem, zalicza *klaryfikację, formułowanie, interwencję i zakończenie* (s. 115). Klaryfikacja stanowiąca początek porady pastoralnej, jest fazą intensywnego i refleksywnego słuchania, zbierania informacji i budowania, związanych z zaufaniem, relacji psychoterapeutycznych.

W fazie formułowania dokonuje się zrozumienie całościowej sytuacji słuchacza i określenie natury jego problemu. W fazie interwencji duchowny pomaga rozmówcy w pełnym uświadomieniu zepchniętych do nieświadomości przeżyć i doświadczeń, poznaniu mechanizmów obronnych i ich przepracowaniu, a także w znalezieniu właściwego kierunku postępowania.

Zakończeniu porady pastoralnej oraz wykorzystaniu w jej przebiegu środków religijnych jest poświęcony rozdział szósty. O zakończeniu porady pastoralnej powinno decydować zarówno osiągnięcie postawionego przez duszpasterza i rozmówcę celu, stwierdzenie znaczącego progresu w stosunku do stanu wyjściowego lub też brak widocznych, pozytywnych zmian w funkcjonowaniu danej osoby. Ważną przyczyną do zakończenia lub przerwania na jakiś czas porady pastoralnej jest też konieczność skierowanie rozmówcy do psychologa lub psychiatry. Skierowanie rozmówcy do specjalisty nie jest jakąś porażką duszpasterza, ale świadczy o odpowiedzialnym traktowaniu przez niego poradnictwa pastoralnego. Duszpasterz powinien pokornie zdawać sobie sprawę ze swojej ograniczonej wiedzy i współpracować ze specjalistami świeckimi.

Autor omawiając zagadnienie wykorzystaniu w przebiegu porady pastoralnej różnych środków religijnych (modlitwa, medytacja, sakrament Komunii świętej, czytanie stosownych tekstów słowa Bożego) pisze, że *„nie istnieje jakiś oficjalny czy też zwyczajowy, wypracowany standard, który by określał czas, miejsce, długość trwania, sugerował posługiwanie się takimi, a nie innymi tekstami biblijnymi czy modlitewnymi i który wymagałby od księdza jego przestrzegania w trakcie porady pastoralnej. W tym zakresie duchowny jest zdany na własne decyzje u podstaw których będą leżały jego wyczucie i doświadczenie”* (s. 150-151). Autor podkreśla, że nie można traktować środków religijnych jako *technik* prowadzących do uzyskania odpowiedniego zachowania i postępowania rozmówcy. W stosowaniu środków religijnych należy szanować wolność rozmówcy oraz brać pod uwagę dynamikę procesu porady, gdyż ich niewłaściwe wykorzystanie może pogorszyć komunikację między księdzem i jego partnerem.

Godnym uwagi jest też rozdział siódmy, zawierający kompendium wiedzy na temat schizofrenii, depresji endogennej oraz skłonności samobójczych. Znajomość symptomów i przebiegu poszczególnych rodzajów chorób psychicznych pomaga duszpasterzowi w postawieniu właściwej diagnozy i ewentualnym podjęciu decyzji

o skierowaniu rozmówcy do psychiatry oraz nawiązaniu z nim aktywnej współpracy.

Rozdział ósmy poświęcony jest zagadnieniu homoseksualizmu w poradnictwie pastoralnym. Autor podkreśla, że *„własna identyfikacja seksualna, preferencje seksualne, mogą być w wielu wypadkach być źródłem konfliktu, zaburzeń emocjonalnych i stanów depresyjnych (...) Właśnie w takiej sytuacji jednostka może poszukiwać porady pastoralnej, porady łączącej w sobie pomoc psychologiczną i duchową. W miarę rozwoju poradnictwa pastoralnego w Polsce także i nasi duchowni zajmujący się taką formą duszpasterstwa będą w swojej praktyce spotykać ludzi, których po pomoc pastoralną sprowadzać będą problemy związane z homoseksualizmem (s. 184).*

Ukazując specyfikę pracy z osobami o orientacji homoseksualnej, autor zwraca uwagę na konieczność dokładnego rozeznania przez duchownego specyfiki sygnalizowanego zjawiska. Praktyka psychoterapeutyczna pokazuje, że bardzo często obawy lub wątpliwości pacjentów dotyczące ich orientacji seksualnej są nieuzasadnione i wypływają z braku doświadczeń heteroseksualnych lub niepowodzeń związanych z podejmowaniem przez nich życia seksualnego. Właściwy porządek przebiegu porady w przypadku osób z problemem homoseksualnym obejmuje empatyczne wsłuchanie się w opowieść życia danej osoby, dostarczenie duchowego i emocjonalnego wsparcia oraz motywacji do zmiany orientacji seksualnej (tzw. *terapia zmiany*). Podejmowane przez duszpasterza działania będą w wymiarze psychologicznym obejmować ujawnienie nieuświadomianych lęków z okresu dzieciństwa związanych z kontaktami o charakterze homoseksualnym i dostarczenie pomocy w zakresie przeorientowywania dotychczasowych preferencji seksualnych. Wymiar religijny terapii zmiany obejmuje między innymi modlitwę, studium biblijne oraz wyznanie grzechów.

W ostatnim rozdziale recenzowanej pozycji autor porusza problematykę lęku w poradnictwie pastoralnym, ukazując jego czynniki składowe (reakcje somatyczne, psychiczne i zachowania). Autor podkreśla, że duchowny zajmujący się poradnictwem pastoralnym powinien podjąć działania prowadzące do redukcji lęku i zrozumieniu mechanizmu jego postępowania. We wspomniany rozdziale znajdziemy też szczegółowe wskazania pomagające w radzeniu sobie z przeżywaniem stanów lękowych.

Książka *Duszpasterstwo i psychoterapia. Poradnictwo pastoralne w praktyce* O. K. Benedyktowicza dobrze wypełnia

istniejącą w polskim piśmiennictwie lukę dotyczącą problematykę poradnictwa pastoralnego. Dostarcza ona czytelnikom wielu cennych informacji dotyczących wykorzystania wiedzy dostarczanej przez psychologię pastoralną w posłudze duszpasterskiej. Żaden przecież duszpasterz nie może owocnie służyć ludziom bez wiedzy na temat uwarunkowań komunikacji międzyludzkiej, mechanizmów obronnych, podstawowej znajomości objawów i przebiegu chorób psychicznych. Prosty i bezpośredni styl ułatwia zrozumienie poruszanych zagadnień. Wartość pozycji podnoszą konkretne przykłady z praktyki pastoralnej. O wartości pozycji świadczy też wyczerpująca, obejmująca również ujęcie katolickie omawianych zagadnień bibliografia, co wyraźnie wskazuje na ekumeniczne podejściu ewangelickiego autora do poruszanej problematyki.

Teologa – pastoralista nie może zgodzić się z twierdzeniem autora który pisze, że *„poradnictwo pastoralne nie jest ewangelizowaniem, nawracaniem, potępianiem czy pouczeniem. Jest to współczesna, specyficzna forma duszpasterstwa skierowana do człowieka, który znajduje się w określonej, trudnej dla siebie sytuacji psychologicznej i duchowej”* (s. 148-149). Wydaje się, że nie można na tym samym poziomie stawiać użytych pojęć, gdyż pojęcie *ewangelizowanie* jest pojęciem szerszym, obejmującym zarówno wzywanie do nawrócenia, jak też pewne formy pouczenia.

Papież Paweł VI w adhortacji apostolskiej *Evangelii nuntiandii* z 1975 roku napisał, że celem ewangelizacji jest *„zanoszenie Dobrej Nowiny do wszelkich kręgów rodzaju ludzkiego, aby przenikając je swoją mocą od wewnątrz, tworzyła z nich nową ludzkość”* (EN 18). Dzieło ewangelizacji obejmuje głoszenie prawdy o Królestwie Bożym i zwiastowanie zbawienia, które *„należy uważać nie tylko za uwolnienie wszystkiego, co człowieka uciska, ale za wyzwolenie go od grzechu i od Złego”* (EN 8-9). Ten proces zanoszenie wszystkim ludziom Dobrej Nowiny jest zawsze związany z miłością, wyrażającą się między innymi w szacunku do każdego człowieka (EN 79), a nie w jego potępieniu. Proces ewangelizacji dokonuje się przez różnego rodzaju sposoby (świadectwo życia chrześcijańskiego, ustne przepowiadanie orędzia zbawczego w postaci homilii, katechizacja), które należą do działań duszpasterskich. Wśród tych działań ważne miejsce zajmuje rozmowa duszpasterska, której celem jest prowadzenie poszczególnych osób drogą Ewangelii, umacnianie ich, podnoszenie w razie upadku i wspieranie mądrą radą i życzliwą wolą (EN 46). Ponieważ istotą poradnictwa pastoralnego jest szereg odbywających się w klimacie

zaufania i akceptacji rozmów między duszpasterzem a osobą szukającą porady, śmiało można nazwać ją środkiem ewangelizacyjnym wiążącym się z troską o obecne i przyszłe zbawienie człowieka, co też czyni cytowany przez autora M. Szentmartoni w swojej książce *Psychologia pastoralna*. Trudno więc zrozumieć stwierdzenie autora podkreślającego, że „*proces porady pastoralnej, a tym bardziej niektóre techniki psychoterapeutyczne, nie powinny być wykorzystywane do prowadzenia swoistej ewangelizacji osoby, która – znalazłszy się w psychologicznej trudnej sytuacji – zwraca się o pomoc do duchownego*” (s. 33).

Teolog – pastoralista całkowicie zgadza się z autorem postulującym zmianę modelu opieki duszpasterskiej tak, aby „*w zdecydowanie większym stopniu niż dotychczas, ksiądz umiał w sposób fachowy i kompetentny sprostać oczekiwaniom z jakimi zwracają się do niego parafianie*” (s. 8). Z pewnością lektura wspomnianej pozycji pozwoli na taką zmianę i lepszą odpowiedź na wezwania, przed którymi stają duchowni w Polsce różnych wyznań, w tym też duchowni Kościoła Katolickiego. Do takich wyzwań należy potrzeba szerszego niż do tej pory niesienia pomocy małżeństwom i rodzinom przeżywającym wielorakie kryzysy, osobom cierpiącym na różnorakie zaburzenia psychiczne czy też cierpiącym z powodu odkrytych w sobie tendencji homoseksualnych. Trzeba mieć nadzieję, że odpowiedzią na wyzwania czasów współczesnych będzie coraz większa liczba opracowań katolickich psychologów i duchownych ukazujących złożoną problematykę wpisującego się w misję ewangelizacyjną Kościoła poradnictwa pastoralnego. Inspiracją do tych działań może być recenzowana pozycja.

Ks. Tomasz Wielebski